

Валентина Шандра

До історії першого народного училища у Києві

Проаналізовано чинники заснування у 1789 р. Київського головного народного училища та з'ясовано обставини його закриття у 1809 р. Простежено ставлення державної адміністрації, місцевих органів влади та киян до цієї школи, встановлено чисельний і соціальний склад учителів та учнів. Зауважено, що у ньому безкоштовно надавалась початкова і середня освіта. Київське головне народне училище постало як один із засобів імперського центру забезпечити лояльність підданих через русифіковану освіту. Російська держава зважала на історичне значення Києва для імперського утвердження у краї, а тому запроваджувала російську школу. Етнічне походження місцевої людності — українців і поляків — до уваги не бралось попри те, що училище утримувалося на кошти річпосполитської Едукаційної комісії (Komisja Edukacji Narodowej) та міського бюджету Києва. Заснування училища було підтримане киянами, що свідчило про прагнення загалу до освіти й розуміння її соціальної значимості. У традиціях магдебурзького права городяни виявили активність і придбали на кошти міста приміщення для училища. Вирішальну роль при забезпеченні школи професійними педагогами та налагодженні навчання зіграла Києво-Могилянська академія, вихованці якої почали тут викладати. За двадцять років існування школи в ній отримало знання близько 2 тисяч дітей, здебільшого на початковому рівні нижчих класів. Київське головне народне училище не витримало перевірки часом, припинивши своє існування в часи освітніх реформ Александра I, проте послужило солідною базою для відкриття у Києві нових навчальних закладів — гімназій вищих наук та повітових і парафіяльних шкіл з уточненими становими рівнями освіти.

Ключові слова: Київське головне народне училище, навчання, кияни, Київ, Російська імперія.

Історія Київського головного народного училища є показовою у кількох аспектах. Воно було ровесником Французької революції і час його функціонування припав на злам XVIII–XIX століть, коли переосмислювались взаємини між людиною і державою. Утім, на противагу проголошеним революцією правам і свободам усіх громадян, Російська імперія поклала в основу змін державу. Саме тоді Катерина II взяла освіту під державний контроль, надавши їй світського характеру й усунувши церкву від монополії на знання. В основу такого, нехай і своєрідного, запозичення західного досвіду було покладено передусім австрійську шкільну систему, що влаштовувала імператрицю стандартністю своєї триступеневої моделі: для сіл, міст і для губернських центрів. У «регульованій державі» це обіцяло прискорення уніфікації та інтеграції багатостічної людності в складі Росії¹.

У пошуках форм організації та нагляду за освітою було проведено відомчий розподіл територій і «нарізання» навчальних округів, тому Київське головне народне училище встигло побувати у підпорядкуванні Петербурзької головної комісії з народних училищ, Віленського навчального округу, а на локальному рівні — генерал-губернатора, губернатора і Київського приказу громадської опіки. За час його існування на престолі змінилося три імператори, кожен з яких по-своєму розумів значення освіти у модернізації суспільства. Зокрема, після ліквідації Речі Посполитої російська адміністрація, запроваджуючи державні школи, вже апелювала до соціокультурного оновлення Києва як «давньої колишньої столиці Росії». Такий постулат легітимізував право імперії русифікувати людність новонабутих територій за посередництва освіти як надійного інструмента. Державна школа, на переконання імперської влади, мусила не лише навчати і виховувати, а й прищеплювати панівну ідеологію з метою формування єдиного імперського простору.

Якщо розглядати освітню реформу у ширшому контексті, то завважимо і його соціальну мету: російська держава прагнула забезпечити знаннями нижчі соціальні прошарки. Адже досі освіту здобували тільки привілейовані верстви, а для нижчих станів вона

¹ Исабель де Мадариага, *Россия в эпоху Екатерины Великой*, пер. с англ. Н. Л. Лужецкой (Москва: Новое литературное обозрение, 2002), 786–787.

практично була недоступною. Щоб подолати відставання від західних монархій, особливо у розвитку міст, верховна влада Російської імперії намагалася, не ліквідуючи кріпацтва, сформувати за допомоги освіти «третій стан». Тож головні народні училища призначалися для мешканців міст — т.зв. «середнього роду людей»². Мабуть, саме тому Катерина II знехтувала пропозицією українських депутатів Законодавчої комісії 1767 р. створити власний університет, обмежившись народними училищами. В укладанні їхнього статуту 1786 р., як і в написанні підручників для них взяв участь запрошений із Сербії директор темешварських шкіл Федір Янкович де Мірієво. Спершу передбачалося, що їх буде засновано у 25 внутрішніх губернських містах, серед них і в Києві, а з 1788 р. — на приєднаних до Російської імперії територіях. Ось так 1 травня 1789 р. і було відкрито Київське головне народне училище.

Хоч цей навчальний заклад проіснував недовго, всього 20 років, його діяльність не залишилась поза увагою істориків освіти та істориків Києва. Найбільше статей і повідомлень про нього вміщено свого часу на сторінках альманаха «Киевская старина». Так, Садовський опублікував огляд історії училища як першого світського навчального закладу в Києві, що передував заснуванню Київської першої гімназії³. Літературознавець Василь Доманицький детально описав обставини, за яких було відкрито училище, та, солідаризуючись із попередником, теж визнав його «першим недуховним освітнім закладом у Києві»⁴. У 1893 р. Микола Рижков у невеликому повідомленні наполягав, що метою заснування училища була активна протидія єзуїтським школам з їхнім антиросійським і антиправославним спрямуванням з огляду на неосвіченість «південно-руського народу», який страждав від

² Більше про це див.: Дэвид Гриффитс, «Восприятие отсталости в XVIII веке: проекты создания третьего сословия в Екатерининской России», в *Екатерина II и ее мир: Статьи разных лет* (Москва: НЛО, 2013), 251–280; Сергей Рождественский, *Очерки по истории систем народного просвещения в России в XVIII–XIX веках* (Санкт-Петербург: Тип. М. А. Александрова, 1912), 1: 563, 573.

³ Садовский, «Столетие Киевской первой гимназии как учебного заведения», *Киевская старина* 11(1889): 423–429.

⁴ В[асиль] Д[оманицкий], «К начальной истории Киевского народного училища» (1789–1803), *Киевская старина* 10 (1900): 1–10.

гніту поляків⁵. Володимир Іконников завважив, що училище розмістили на Подолі завдяки тому, що тутешня людність займалася ремеслами і торгівлею, як і годилося третьому станові⁶. Володимир Маслійчук майстерно вписав навчальний заклад в адміністративні та освітні реформи російської держави кінця XVIII — початку XIX ст.⁷, зокрема й в аспекті зміни геополітичних координат самого Києва.

У цьому дослідженні мова піде про чисельність учнів цієї школи, про їхнє соціальне походження, про освітній рівень учителів, а також про організацію в ній навчання.

Приміщення та матеріальне забезпечення училища

За браком приміщення відкриття училища у Києві затягнулося. Йшлося не тільки про саме приміщення, а й про те, у якій частині міста його розмістити. Київський і галицький митрополит Самуїл у 1786 р. пропонував розташувати його на території Софійського собору поблизу Академії, в одному з двоповерхових флігелів, де на верхньому поверсі діяло б училище, а на нижньому — кімнати для 12 учителів⁸. Правитель Київського намісництва Сергій Ширков, котрий тоді щойно обійняв посаду, орієнтувався на двоповерхову кам'яну будівлю поруч із собором, вкриту залізом, де мешкали монахи⁹. У серпні 1789 р. він повідомляв Петру Завадовському, очільнику Головної комісії із народних училищ, що школа діятиме

⁵ Н[иколай] Рыжков, «Открытие в Киеве главного народного училища в 1789 году», *Киевская старина* 7 (1893):136–137.

⁶ Владимир Иконников, Киев в 1654–1855 гг.: *Исторический очерк* (Киев: Тип. Университета св. Владимира, 1904), 70.

⁷ Володимир Маслійчук, «Училищна реформа у Київському намісництві та Київське головне народне училище (1788–1796 рр.)», *ЕМІНАК* 2 (2017): 26–31; його ж, *Здобутки та ілюзії. Освітні ініціативи на Лівобережній та Слобідській Україні другої половини XVIII–початку XIX ст.* (Харків: Харківська державна академія культури, 2018).

⁸ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, т. I: *Учебные заведения в Западных губерниях до учреждения Виленского учебного округа 1783–1803* (Санкт-Петербург: Издание Министерства народного просвещения, 1893), 13–14.

⁹ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 27–28.

на Подолі у будинку ліквідованої банківської контори до завершення ремонту будівлі при Софійському соборі. Тим часом кияни заявили, що майже всі учні живуть на Подолі, і вони як батьки просять адміністрацію, аби училище й надалі залишалося саме тут. Адже через гористу місцевість Києва та через віддаленість Софії їм буде важко, особливо за негоди, водити дітей у Старе місто. Їхнє прохання підтримав і Петро Симоновський, директор народних училищ Київського намісництва¹⁰. Оскільки ж правління державного асигнаційного банку продало будинок, призначений для розміщення школи, губернському поштамту, то батьки учнів вирішили придбати для училища власну будівлю. Сергій Ширков дозволив їм купити її у генерал-майора артилерії, кавалера Нілуса, тож власне тут училище й розмістилося 7 жовтня 1789 року. Будинок Нілуса стояв на території парафії Миколи Доброго, на вулиці Різдвяній (Рождественській), і був достатньо великим, з двома флігелями. У ньому, як запевняв Петра Завадовського правитель намісництва, могло навчатися до 200 дітей¹¹.

Проте вже 1805 р. будинок оцінювали як старий, що вимагав ремонту, а його розташування серед дерев'яних будівель Подолу наражалося на небезпеку від пожежі¹². Відтак, у 1812 р. училище було переведене на Печерськ, у Липки, до приміщень колишнього Кловського монастиря¹³. Однак це перенесення викликало спротив киево-подільської громади, яка, апелюючи до магдебурзьких прав міста, звернулася до адміністрації з вимогою повернути школу на Поділ як на більш заселену міську дільницю¹⁴. Про невдоволення киян було повідомлено міністрові освіти графу Олексію Розумовському, який рекомендував адміністрації розібратися на місці. Директор щойно заснованої гімназії Яків Мишковський ознайомив губернатора з програмою залучення Києва до державної освіти шляхом заснування парафіяльних і повітових шкіл та гім-

¹⁰ Там само, 73–74.

¹¹ Там само, 75–76, 453; Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі — ЦДІАК України), ф. 707, оп. 314, 1811 р., спр. 3, арк. 538.

¹² *Сборник материалов для истории просвещения в России*, т. III: *Учебные заведения в Западных губерниях 1805–1807* (Санкт-Петербург: Издание Министерства народного просвещения, 1898), 77.

¹³ Садовский, «Столетие», 429.

¹⁴ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 314, 1810 р., спр. 1, арк. 14.

назії, а також із виділеними для цього коштами. Згідно з цією програмою, існування головного народного училища вже не передбачалося, а тим більш не йшлося про його повернення на Поділ¹⁵.

Що ж до утримання училища, то, на відміну від парафіяльних шкіл, котрі традиційно забезпечувала громада, держава для головних народних училищ запроваджувала державне утримання з безкоштовним навчанням. Для цього кожному губернському приказові громадської опіки виділялося 15 тис. руб. Зокрема, на Київське головне народне училище було виділено 3736 руб. Починаючи від 1798 р. ці кошти надходили з засобів ліквідованої річпосполитської Едукаційної комісії (*Komisja Edukacji Narodowej*), яка свого часу перебрала рухомі й нерухомі маєтності та грошові капітали на той час уже розпущеного Товариства єзуїтів¹⁶, що їх у документації зазвичай називали «поезуїтськими сумами». Після останнього поділу Речі Посполитої, згідно з розпорядженням 1797 р. генерал-губернатора Олександра Беклешова, «поезуїтські суми», крім тих, що йшли на утримання війська, було порівну розподілено між Мінським, Волинським, Подільським і Київським приказами громадської опіки, а певна частка перейшла в розпорядження Білоруського приказу¹⁷. Крім цих коштів, варто згадати й громадську та приватну благодійність, зокрема субсидії міської думи¹⁸.

Учителі

На серйозне ставлення імперської влади до організації головних народних училищ вказує те, що в 26 губерніях викладало 300 учителів, частину з яких передбачалося відправляти на навчання до Англії. Йшлося про 100 осіб: зокрема з Київської академії мало їхати 30 кандидатів, з Чернігівської і Переяславської семінарії —

¹⁵ Там само, арк. 74–82.

¹⁶ Див. докл.: *Komisja Edukacji Narodowej: Konterst historyczno-pedagogiczny*, pod redakcją Katarzyny Dormus, Bożeny Popiołek, Agnieszki Chłosty-Sikorskiej, Ryszarda Ślęczk (Kraków, 2014).

¹⁷ Иконников, *Киев в 1654–1855 гг.*, 109–110; *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 725–727.

¹⁸ Маслійчук, «Училищна реформа,» 28; *Столетие Киевской первой гимназии (1809–1811–1911)*, т. II: *Обзор истории гимназии* (Киев: Тип. С. В. Кульженко, 1911), 56.

по 15 та ще 40 осіб з навколишніх єпархій¹⁹. Про долю цього проєкту виявити детальніших свідчень не вдалося, проте він показує, що держава мала на меті взяти на себе контроль над доступом до професії педагога. Найімовірніше, проєкт було відкладено, натомість заснували 4-класну учительську семінарію (1783–1801), у якій вивчали ті самі предмети, що й у Головному народному училищі Петербурга, при якому вона діяла²⁰. До Петербурга з Києва виїхало четверо вихованців Києво-Могилянської академії (далі — КМА), які, завершивши там навчання, повернулися додому. При їх відборі, що ним займався приказ громадської опіки та Головна комісія народних училищ, рекомендувалося враховувати знання та здібності («природні дані») з перспективи майбутнього вчителювання²¹.

В училищі, згідно зі штатом, мало бути шестеро вчителів, причому таких, які б користувалися довірою батьків. Отож перші педагоги були вихованцями КМА, що пройшли курс семінарії і прибули з Петербурга до Києва з книгами та посібниками. Найвідомішим серед них був Максим Берлинський, якого за рекомендацією директора Петербурзької учительської семінарії призначили вчителем у вищих класах. Він викладав природничу і загальну (політичну) історію та географію у 3–4-му класах. Популярність серед киян Берлинський здобув як автор «Краткой российской истории», «Малороссийской истории» та «Краткого описания Киева», кошти на видання яких надав сам імператор²².

Іван Карбановський, уродженець Київського намісництва, був відряджений Головною комісією народних училищ із Петербурга до Києва у 1788 р. для викладання арифметики, геометрії, механіки, фізики, цивільної архітектури, латини та російської мови також у вищих, 3–4-му класах²³. Максим Громницький, родом киянин, викладав усі предмети в 2-му класі, а Семен Стефанович, вихованець Чернігівської семінарії, КМА і Петербурзької семіна-

¹⁹ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 16.

²⁰ Владимир Григорьев, *Исторический очерк русской школы* (Москва: Т-во тип. А. И. Мамонтова, 1900), 279, 288.

²¹ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 16.

²² ЦДІАК України, ф. 2162, оп. 1, спр. 166, арк. 28.

²³ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 30, 31.

рії, вихідець із священницької родини Чернігівщини, навчав малюванню у 1-му, згодом у 2-му нижчому та у всіх класах.

На 1790 р. припадають перші кадрові зміни в училищі. Учителем 1-го класу став «виписаний з Київської академії», з класу філософії, Петро Лелянський, уродженець Київського намісництва. Німецьку мову, обрану для вивчення серед решти іноземних мов, став викладати учитель КМА Карл Ремер, «природний німець», а з 1791 р. — 30-річний син кошавського купця Самійло Храпанов з Прейсбурга, який викладав німецьку і в Академії. Освіту він здобув в Угорщині, де студіював філософію та математику²⁴.

Хвороба, засвідчена лікарською управою, примусила Івана Карбановського покинути вчителювання. На звільнене місце Київський приказ громадської опіки запросив 31-го річного дворянина Василя Берлинського, учителя з 8-ми літнім стажем, набутим у Вітебській школі. Він був родом з Малоросії, вихованцем КМА, і шукав нагоди повернутися до «своєї вітчизни». У Гірничому корпусі Петербурга Берлинський вивчав математику, хімію, фізику, натуральну історію, «пробірне мистецтво» і металургію, а для опанування учнями своїх предметів укладав власні підручники²⁵.

У 1799 р. з Петербурга приїхав і колишній студент КМА (де навчався до риторики), вихованець Петербурзької учительської семінарії 25-ти річний Микола Шульговський, вихідець із київських дворян, який у столиці студіював математичні науки, механіку і фізику. Приказ громадської опіки визнав його здібним педагогом для викладання у 2-му вищому класі. У 1-му класі навчав російської граматики 33-ти літній Василь Козачинський з київських міщан, студент класу філософії КМА²⁶. У 1804–1809 рр. історію та географію викладав Іван Холщевніков, вихованець Тверської духовної та Петербурзької учительської семінарій. Починаючи з 1805 р. німецької, російської і латинської мови та словесності на-

²⁴ Там само, 31, 413, 419, 453–454, 458; *Столетие Киевской первой гимназии (1809–1811–1911)*, т. I: *Именные списки и биографии должностных лиц и воспитанников гимназии*, (Київ: Тип. С.В.Кульженко, 1911), 182.

²⁵ ЦДІАК України, ф 707, оп. 314, 1803 р., спр. 2, арк. 2–6; *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 189, 447.

²⁶ *Столетие Киевской первой гимназии*, I: 101, 214; *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 156, 420, 440, 453–455.

вчав Пилип Орловський, син священника зі Смоленської губернії, де він закінчив місцеву духовну семінарію і спершу викладав у Смоленському головному народному училищі²⁷.

Усі вчителі, за винятком Василя Берлінського, були одружені й мали по кілька дітей. Заробітну платню їм видавали раз на три місяці, і складалося вона з жалування та квартирних. На розмір жалування впливали кількість уроків і клас викладання. Наприклад, Василь і Максим Берлінські отримували в 1803 р. по 400 руб., Семен Стефанович, враховуючи навчання малюванню, — 350 руб., Самуїл Храпович — 300 руб., Микола Шульговський — 275 руб., Василь Козачинський — 150 руб. Двом останнім доплачували квартирні і по 125 руб. на опалювання. Крім того, викладачам додавали ще по 10 руб. 95 коп. на свічки²⁸.

Посаду директорів обіймало кілька осіб і вони, за вимогою статуту, мусили любити науку та цінувати виховання²⁹. Першим директором був Петро Симоновський, високоосвічена, знана й шанована людина, чиє призначення піднесло престиж школи в очах киян; він очолював заклад до 1798 р., отримавши за службу чин статського радника та орден св. Володимира 4 ступеня³⁰. Від 1798 р. посаду директора обіймав колезький асесор Микола Політковський, який, крім адміністрування, перекладав твори Адама Сміта, Жана-Батиста Сея, Антоніо Бертолоні³¹. У 1800 р. його змінив Іван Глейніг, родом німець, вихідець із прусських дворян. Його послужний список відрізнявся тим, що він, як підданий Російської імперії, перебував у 1776–1793 рр. на військовій службі в ранзі майора, а освіти здобув власним коштом у Кенігсберзькому університеті³². У домі Глейніга служило подружжя київських міщан Недостопенків, котрому він, як дізнаємося із скарги, поданої ними 1804 р. губернатору Олександрову Тормасову, не сплатив

²⁷ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 314, 1811 р., спр. 3, арк. 538; *Столетие Киевской первой гимназии*, I: 138–139, 203.

²⁸ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 314, 1803 р., спр. 19, арк. 6.

²⁹ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 333.

³⁰ Маслійчук, «Училищна реформа», 27; *Столетие Киевской первой гимназии*, II: 17.

³¹ *Столетие Киевской первой гимназии*, I: 38.

³² ЦДІАК України, ф. 707, оп. 314, 1803 р., спр. 10, арк. 16–18.

47 руб. за рік служби³³. Останнім директором училища (до 5 листопада 1809 р.) був Максим Берлінський, замінивши Глейніга, коли той звільнився з посади³⁴. Утримання директорів було вищим від учительського: наприклад, Іван Глейніг у чині колезького асесора одержував 500 руб. жалування, а також ще 125 руб. квартирних та на дрова для опалення³⁵.

На захист інтересів викладачів стала освітня корпорація, коли заснований у Києві квартирний комітет поширив 1807 р. на декількох з них постоеву повинність. Йдеться про Шульговського і Козачинського, що збудували власні будинки на Подолі й тому потрапили під постой із 4 військових. Протести вчителів підтримував директор училища, а також візитатор Тадеуш Чацький і керівництво Віленського університету³⁶. Вчителів на той час вважали державними службовцями, і на них поширювалися чини згідно з табелем рангів. Так, на відзнаку десятирічної праці Іван Карбановський і Максим Берлінський у 1799 р. отримали чини титулярних радників, Семен Стефанович — чин 12 класу, Василь Козачинський за восьмирічну службу — чин 14 класу³⁷; у 1801 р. Василь Берлінський став титулярним радником. Як і чиновники, учителі складали присягу перед «Богом і святим Євангелієм» служити імператорові «вірною, нелицемірно», не шкодуючи «живота свого до останньої краплі крові»³⁸. Їхня діяльність фіксувалася, як і для чиновників, послужним (формулярним) списком.

Учні

Про відкриття училища і про те, що навчання в ньому буде безкоштовним, містян повідомила Управа благочинія. Проте спершу до нього записалося небагато дітей: 58 учнів і 18 учениць. Щоб привернути більшу увагу до училища, було організовано його урочисте відкриття. 1 травня 1789 р. зранку на Подолі грали міські музики, на свято прибуло понад три тисячі гостей. На балконі

³³ Там само, ф. 533, оп. 1, спр. 499, арк. 3.

³⁴ *Столетие Киевской первой гимназии*, I: 48.

³⁵ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 314, 1803 р., спр. 10, арк. 6.

³⁶ Там само, оп. 315, спр. 8, арк. 8,9; ф. 533, оп. 1, спр. 441, арк. 2.

³⁷ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 443.

³⁸ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 315, спр. 8, арк. 35.

розмістили чиновників і дворян, у залі — киян-подолян. О 10-й годині учні з учителями, в супроводі музик і храмових дзвонів, пройшли до Успенської церкви, де було відправлено літургію за участі архимандрита Катерининського грецького монастиря Якова. Після цього процесія повернулася до училища, де митрополит Київський і галицький Самуїл та протоієрей Софійського собору здійснили водосв'яття, а протоієрей Іоан Леванда, звертаючись до гостей — правителя намісництва, чиновників, дворян, духовенства та киян — виголосив промову про значення училища й освіти для міста та краю. У другій промові, вчителя Івана Карбановського, також наголошувалося на ролі знань, що ними людство збагатилося завдяки відкриттям Колумба, Коперника, Ньютона («Невтона»). Від імені учнів присутніх привітав восьмилітній син надвірного радника Семен Калиновський³⁹. У святковій процедурі брали участь й інші учні, заздалегідь підготовлені вчителями, які добре відповідали на запитання про назви літер. Завершилася подія 31 пострілом з магістратських гармат та обідом для високих гостей і вчителів. Увечері того дня Поділ був яскраво освітлений, а музики грали перед магістратом різні концерти до самої півночі.

Дякуючи цій урочистості кількість учнів помітно зросла. Вже на другий день до школи записалося ще кільканадцять дітей, і навчання розпочали 99 хлопців і 35 дівчат⁴⁰, а в серпні додалося ще 50 осіб⁴¹. Серед причин збільшення кількості учнів варто згадати й успішні публічні випробування, проведені 18 і 19 грудня 1789 р. Діти продемонстрували обізнаність із виголошенням промов, особливо під час диспуту, неначе перенесеного до училища з києво-могилянських практик: один з учнів захищав вченість, а другий йому опонував⁴². Кількість учнів зростала й далі, і станом на 1790 р. охоплювала 250 осіб. Пізніше вона щороку зменшувалося, але в 1802 р. знову підвищилася до 194 осіб⁴³. Динаміку чисельності учнів показано далі в таблиці.

³⁹ Рыжков, «Открытие», 137; *Столетие Киевской первой гимназии*, II: 26.

⁴⁰ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 56, 415.

⁴¹ Там само, 73.

⁴² Там само, 79.

⁴³ Рождественский, *Очерки*, 635; *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 92.

Чисельність учнів⁴⁴

Рік	Кількість учнів	Рік	Кількість учнів	Рік	Кількість учнів
1789 р.	134, серед них дівчат 35	1790 р.	218, серед них дівчат 68	1791 р.	223, серед них дівчат 62
1792 р.	178, серед них дівчат 43	1793 р.	134, серед них дівчат 30	1794 р.	84, серед них дівчат 14
1795 р.	58, серед них дівчат 8	1796 р.	84, серед них дівчат 14	1797 р.	88, серед них дівчат 15
1798 р.	100, серед них дівчат 17	1799 р.	108, серед них дівчат 17	1800 р.	135, серед них дівчат 21
1801 р.	157, серед них дівчат 24	1802 р.	181, серед них дівчат 32	1803 р.	194
1804 р.	192, серед них 37 дівчат	1805 р.	163, серед них дівчат 22	1806 р.	172, серед них дівчат 29
1807 р.	169, серед них дівчат 30	1808 р.	201, серед них дівчат 42	1809 р.	221, серед них дівчат 51

Збережені в Київському історичному архіві поіменні списки учнів, де зазначався статус батьків, дозволяють встановити соціальну приналежність вихованців училища. Станом на кінець 1802 р. вона була такою: 51 особа походила з дворян, 50 із купців, 29 із міщан, 13 із селян, 3 із солдат, 2 з духовенства⁴⁵. На першу половину 1809 р. картина дещо інакша: 69 із міщан, 54 із дворян, 40 із купців, 16 із канцелярських службовців, 13 із військових, 10 із чиновників, 4 із селян, 6 із церковнослужителів, 3 із іноземців, 2 з міських службовців, 1 із козаків, 1 із різночинців. Що ж до дівчат,

⁴⁴ Джерела даних у таблиці: історична записка про Київське головне народне училище, яку склали Іван Карбановський і Максим Берлінський. Див.: *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 412–448; *Сборник материалов для истории просвещения в России* (Санкт-Петербург: Изд. Министерства народного просвещения, 1902), IV (I): 16; *Столетие Киевской первой гимназии*, II: 49; ЦДІАК України, ф. 707, оп. 314, 1811 р., спр. 3, арк. 538; оп. 314, 1809 р., спр. 3, арк. 95 зв.; оп. 315, спр. 6, арк. 1–3; спр. 8, арк. 13; спр. 9, арк. 50.

⁴⁵ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 455–456.

які навчалися зазвичай у початкових класах, то більшість були доньками купців, дворян і міщан. У порівнянні з іншими головними народними училищами дівчат у Київському було найбільше. Наприклад, при відкритті 4-го класу в 1791 р. до нього вступило 10 учнів і 3 учениці, а наступного року — 16 учнів і 3 учениці⁴⁶. На це звернула увагу Олена Ліхачова, вказавши, що у Московській губернії в 1794 р. не навчалоя жодної дівчини⁴⁷, а при відкритті Могильовського училища до нього було зараховано лише 7 дівчат, і така сама їхня кількість була у Вітебському училищі в 1794 р.⁴⁸. Ймовірно, більша кількість дівчат у Київському училищі опосередковано вказує на прихильне ставлення київського соціуму до жіночої освіти, принаймні початкового рівня.

Соціальне походження вихованців Київського училища суперечить твердженню Сергія Рождественського про те, що в головних народних училищах переважала дворянська молодь⁴⁹. Тут кількість дітей дворянського походження була однаковою, ба навіть меншою порівняно з кількістю дітей нижчого соціального походження — міщан і купців. Однак у 1800 р. було запропоновано на кошти вже згадуваної «поєзуїтської суми» посилити дворянський «елемент» шляхом заснування пансіону «для дворянських дітей бідних батьків». В обговоренні цієї пропозиції діяльну участь брав київський губернатор Олексій Теплов, який, звертаючись до приказу громадської опіки, радив не запроваджувати тут, на відміну від решти шляхетських пансіонів, вивчення французької мови, танців, фехтування і верхової їзди — на думку Теплова зайвих для місцевої шляхти. Навпаки, він вважав, що дворянські діти мають опановувати ті самі предмети, що й у вищих класах училища, а приймати до пансіону належить 50 дітей у віці 8-ми років, і утримувати державним коштом лише частину з них. Планувалося винаймати будинок у дружини київського купця Настасії Дунаєвської, і Теплов вимагав, щоб приказ уже на 1 січня 1801 р. заготовив одяг, посуд, дрова та інші необхідні речі для пансіону. До цього

⁴⁶ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 314, 1809 р.,спр. 3, арк. 95; Д[оманицкий], «К начальной истории» 9.

⁴⁷ Елена Лихачева, *Материалы для истории женского образования в России* (Санкт-Петербург: Тип. М. М. Стасюлевича, 1893), I: 1086–1796, 285.

⁴⁸ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 86, 480.

⁴⁹ Рождественский, *Очерки*, 602.

ж часу кожний маршалок Київської губернії мусив віднайти у своєму повіті для навчання бодай двоє хлопчиків, бажано сиріт, шляхетського походження, які вже перехворіли віспою. Першим на губернаторський заклик зреагував уманський маршалок, запропонувавши двох десятирічних хлопчиків — Андрія Високинського і Павла Ільницького. Тимчасом коштів на пансіон з «поезуїтської суми» забракло, а відтак у грудні 1800 р. пошук шляхетських дітей для навчання припинили⁵⁰. Як бачимо, цього разу намір готувати через школу дітей польських шляхтичів для канцелярської служби в установах Російської імперії не вдалося.

Прикметним є порівняння кількості учнів по класах. Вона була чималою у перших двох — нижчих класах, охоплюючи осіб доволі різного віку: наприклад, у 2-му класі навчалися хлопці 13–16 років, а в 1809 р. одному з учнів, Антону Колтуновському, було навіть 18 років⁵¹. Натомість кількість учнів вищих класів, починаючи від 3-го, суттєво зменшувалася. Це й зрозуміло, адже метою більшості було отримання елементарних знань, після чого вони покидали училище. Так, у 1805 р. вибуло, не закінчивши навчання, 44 учні, з них 5 дівчат, а в 1806 р. — 33, з них 3 дівчат.

Постає питання, як вихованці училища використовували отримані знання. На тих, хто закінчував повний 4-річний курс з відповідним атестатом, не раз надходив запит із Петербурзької учительської семінарії: їх, як перспективних і здібних, запрошували сюди з метою підготовки до педагогічної праці. Для прикладу, директор у 1803 р. рекомендував для продовження навчання в столиці 16-ти річного дворянина Івана Гудиму та 17-ти річного дворянина Якова Улинського, учнів 4-го класу, а Василь Гудима, з купців, у 1801 р. став викладачем повітового училища в м. Річиці Мінської губернії⁵². Можливі були й інші життєві шляхи. Так, навіть не закінчивши повного курсу, учні 3-го класу Василь Кропивний і 4-го класу Микола Гудима, обидва з дворян, вступили 1802 р. на цивільну службу, а учень 3-го класу, також дворянин, продовжив навчання в університеті. Дітей з купецьких та міщанських родин, як правило, батьки забирали з училища для

⁵⁰ ЦДІАК України, ф. 533, оп. 1, спр. 15, арк. 1, 24, 25, 54, 92.

⁵¹ Там само, ф. 707, оп. 314, 1811 р., спр. 3, арк. 538; оп. 315, спр. 6, арк. 3.

⁵² Там само, оп. 314, 1803 р., спр. 10, арк. 11 зв.

ведення власної комерції чи організації ремесел⁵³. Вихованка училища Євдокія Журбаєвська стала вчителькою Києво-Подільської дівочої парафіяльної школи, де, крім обов'язкових предметів, навчала дівчаток рукоділлю⁵⁴.

Організація навчання

Київське головне народне училище, як і решта училищ, мусило мати чотири класи. Вже 7 травня учнів розподілили на класи за рівнем знань, а в 1799 р. 2-й клас через велике число учнів було поділено на два: 2-й вищий і 2-й нижчий (ось чому у звітних документах цю школу називали 5-класною). У першому класі вивчали абетку й склади, навчали читати буквар російською мовою, опановували початки письма, скорочений катехізис та основи священної історії. У другому — продовжували навчати письму й правопису, викладали арифметику, малювання і катехізис. Крім того, вивчалася «Книга о должностях человека и гражданина» Самуеля фон Пуфендорфа, яка містила базові просвітницькі уявлення про обов'язки громадянина і держави. У третьому класі додавалися: Євангеліє, російська граматики, загальна історія, вступ до європейської географії; у четвертому: російські землеописання, граматики, історія, математична географія, основи геометрії, механіки, фізики, архітектури й природничої історії. Цивільну архітектуру, зокрема, вивчали найімовірніше за книгами Блонделя і Пансерона, які були в бібліотеці. У цьому класі викладалася також латинська мова⁵⁵.

Навчання передбачало наступність отримання знань, із залученням наочності та пояснень матеріалу від простих до складніших понять. Успішність учнів оцінювали шарами — окремо за предметами навчання, окремо за старанністю і «благонрав'ям» у ставленні до нього: діапазон оцінок коливався від 1 до 50 шарів. Заняття відбувалися вранці й увечері щодня, крім середи і суботи, коли після обіду уроків не було. Уроки розпочиналися з молитви

⁵³ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 446.

⁵⁴ ЦДІАК України, ф. 2162, оп. 1, спр. 630, арк. 11–12; Маслійчук, *Здобутки та ілюзії*, 218.

⁵⁵ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 75, 96, 158. 432.

влітку о 7 годині, взимку — о 8-й; канікули були літніми й зимовими: літні тривали з 1 липня по 1 серпня⁵⁶. Учнів забезпечували підручниками і посібниками, вони могли також купувати їх у книжковій лавці КМА.

Про релігійну освіту вихованців дбав Київський і галицький митрополит Самуїл, проте його прохання надрукувати у киево-печерській друкарні «Пространный катихизис» і «Изъяснение Евангелий» голова Комісії з запровадження народних училищ Петро Завадовський відхилив, щоб не позбавлятися прибутку друкарню в Петербурзі. На відкриття училища звітти було надіслано книжки, посібники й архітектурні креслення на 777 руб., а надалі їх мав закуповувати Київський приказ громадської опіки. У випадку, коли їх вартість перевищувала 100 руб., ціну зменшували, а для дітей незаможних батьків надавали безкоштовно. За браком букварів і граматик проблемою стало вивчення іноземної мови, бо з Петербурга цих книжок не прислали, а до того ж петербурзька друкарня запізнилась із виданням чергових томів «Всеобщего землеописания» і «Всемирной истории»⁵⁷. Контроль за дотриманням статутних вимог покладався на столичну, регіональну і місцеву адміністрацію. Завідувач народних училищ Петербурга Осип Козодавлев, інспектуючи Київське, прийшов до висновку, що перші класи переповнені, натомість у вищих замало учнів, і що увага звертається на правопис, необхідний для вступу на цивільну службу⁵⁸; на його думку, тутешню навчальну програму переобтяжено⁵⁹. Від 1803 р. за навчанням наглядав Віленський університет, а відтак у 1804 р. училище відвідав як візитатор Тадеуш Чацький⁶⁰. Його зауваження зводилися до слабкого знання учителями польської мови, відсутності серед навчальних предметів історії Польщі та браку в бібліотеці польської літератури (власне на підставі цих зауважень Володимир Щербина дійшов висновку, що Чацький мав намір перетворити Київське училище на гімназію

⁵⁶ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 314, 1809 р., спр. 3 арк. 58; оп. 315, спр. 8, арк. 13; Садовский, «Столетие,» 426.

⁵⁷ Сборник материалов для истории просвещения в России, I: 30, 31, 75. 76.

⁵⁸ Садовский, «Столетие,» 427.

⁵⁹ Столетие Киевской первой гимназии, II: 6.

⁶⁰ ЦДІАК України, ф. 533, оп. 1, спр. 429, арк. 2–3.

за зразком Кременецької)⁶¹. У 1809 р. училище ревізував член головного управління училищ граф Логін Плятер, якого учні вітали вже польською мовою⁶².

У грудні 1789 р. відбулися перші публічні экзамени в кожному класі у присутності не лише правителя намісництва Семена Ширкова та міського голови Григорія Родзицького, а й міщан і дворян. Згодом экзаменування провадили двічі на рік — у грудні та червні: перше відбувалося приватно, а друге публічно, і то в супроводі музики⁶³. Щороку гостями бували особи з адміністрації та духовенства, як-от: генерал-губернатор і сенатор Михайло Кречетников, генерал-майор і сенатор Петро Мітусов, київські військові губернатори Олександр Беклешов, Яків Повало-Швейковський та Андрій Феньш, цивільні губернатори Василь Красно-Милашевський і Олексій Теплов, київський комендант Массе, пензенський губернатор Філіп Вігель, митрополит Київський і галицький Єрофей, католикос Грузії Антоній II. На публічному экзамені учні демонстрували знання з священної історії, катехізису, з книги про обов'язки людини і громадянина, з правопису та арифметики. За вдалі відповіді учні, в тому числі й учениці, отримували в подарунок книжки. Здібних переводили до наступного класу, їм же надавалося слово для висловлення вдячності монархам. Традиційним на кожному экзаменуванні був диспут, на якому один промовець захищав ученість, а другий йому заперечував⁶⁴. У диспуті брали участь і дівчата, зокрема Анна Киселевська, Катерина Чижевська, Дарина Левандова, Марія Могилевцева. За добрі знання учнів нагороджували: приміром Авдотья Шишкіна отримала в нагороду плаття, а одному з учнів, який виразно читав, було подаровано два червінця. Іншим учням за правильні відповіді з географії, історії, арифметики й алгебри, за фізичні й хімічні досліди, які подобалися присутнім, чи за малюнки та геометричні й архітектурні креслення видавали похвальні грамоти, дарували книжки та фарби. Зокрема, у 1807 р. подарунки отримали 42 учні, що продемонстрували відмінні знання під час відкритих экзаме-

⁶¹ Володимир Щербина, *Нові студії з історії Київа* (Київ: Українська Академія наук, 1926), 16.

⁶² *Столетие Киевской первой гимназии*, II: 53.

⁶³ Там само, 11.

⁶⁴ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 79.

нів⁶⁵. У 1809 р. на такому екзаміні за 1-й клас відзначилися Марія Козачинська, Олена Кармалей і Марія Хотяновська, за 2-й Явдоха Нечасва⁶⁶. Похвали неодноразово оголошували й учителям, а бувало, їм видавали чверть річного жалування⁶⁷.

Училище мало власну бібліотеку, до якої надходили книжки від благодійників, наприклад, від першого з-поміж них архимандрита Євстафія Пальмовського, що подарував багатотомні історичні праці Шарля Ролліна, книжки Жака Саварі й Емануеля Тезауро, атласи та креслення. Цей приклад наслідував архимандрит Катерининського грецького монастиря Яків, передавши бібліотеці праці з історії давньої Греції та граматики. До дарування долучився й Приказ громадської опіки: серед подарованого ним переважали російськомовні підручники, але також трактат «О преступлении и наказаниях» Чезаре Беккарія, «Зрелища вселенные» Яна Амоса Коменського і «Странствование Телемака, сына Улисова» Франсуа Фенелона. Підручники надходили і від Головної комісії з народних училищ, наприклад, «История Российского государства» Івана Стріттера. З кожним роком бібліотека поповнювалася не лише новими підручниками, а й художньою та навчальною літературою. Так, їй належали, крім підручників, твори Августа Коцебу, Карла Ліннея, Жан-Жака Руссо, Вольтера, Монтеск'є, Татіщева, Щербатова, а також античних авторів Тацита, Павсанія, Горація. Станом на 1806 р. у бібліотеці вже було 395, а на 1808 р. 559 томів. Тоді ж Київська дума забезпечила учнів естампами для малювання та картами частин світу⁶⁸. Поза тим, було придбано глобуси, географічні й історичні карти, готувальні та фізичні прилади, зокрема мікроскоп, магічний ліхтар, діокатопрічний засіб, барометр, термометр, «електрична машина», насоси⁶⁹. Сформувалася і власна колекція мінералів, що нараховувала 160 експонатів, а також гербарій із 800 засушених рослин⁷⁰.

⁶⁵ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 314, 1811 р., спр. 3, арк. 542.

⁶⁶ *Столетие Киевской первой гимназии*, II: 54.

⁶⁷ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 420, 422.

⁶⁸ Там само, 420.

⁶⁹ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 315, спр. 6, арк. 43; *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 419, 432.

⁷⁰ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, I: 439; ЦДІАК України, ф. 707, оп. 315, спр. 8, арк. 29; оп. 315, спр. 9, арк. 50; *Столетие*

Реорганізація училища на шляху до гімназії

Ідея народної школи не витримала випробування практикою як через прагнення шляхетського стану мати окремий привілейований навчальний заклад, так і через незатребуваність середньої освіти широким загалом. У 1804 р., після запровадження нових штатів для гімназій і повітових училищ, постало питання про заснування у Києві окремо гімназії вищих наук, окремо повітового училища і парафіяльних шкіл. Петро Завадовський вважав, що вища гімназія у Києві може стати платформою для відкриття в майбутньому університету. Як він писав, Київ, «давня колыска наук і просвіти для усієї Росії», мусить перетворитися на об'єднаний центр не лише Київської губернії і Малоросії, а й Волині та Поділля⁷¹. На його думку, при реформуванні освіти треба брати до уваги три головні речі: віру, мову й однакове управління, особливо для краю, щойно приєднаного, зважаючи на те, що він «раніше був частиною російської держави»⁷². Місцеве дворянство, в намаганні дистанціюватися від міщанства і купецтва, зобов'язувалося підтримати міністерську освітню реформу 1804 р. й на власні кошти заснувати у Києві гімназію, подібну до Кременецького ліцею на Волині⁷³. Утім, це прагнення було враховано лише частково. Адже навчання у Київській гімназії передбачало, головним чином завдяки російській освіті, «перевиховання» поляків та українців з метою прищепити місцевій шляхті лояльність до влади.

За браком коштів, через відсутність приміщення та суперечки про мову викладання — польську чи російську, перетворення Київського головного народного училища на гімназію розпочалося аж 5 листопада 1809 р. — після того, як надійшло відповідне розпорядження з Віленського університету. Його виконання покладалося на директора гімназії і училищ Київської губернії Якова Мишковського, вихованця єзуїтської колегії, протегованого Тадеушем Чацьким. З його призначенням на директорську посаду керівництво Віленського університету пов'язувало намір

Киевской первой гимназии, II: 56.

⁷¹ *Сборник материалов для истории просвещения в России*, III: 74, 79.

⁷² Там само, 83.

⁷³ ЦДІАК України, ф 707, оп. 314, 1816 р., спр. 6, арк. 1–2.

перетворити Київську гімназію на осередок польської культури в краї. Кращі дев'ятнадцять учнів 3-го й 4-го класів Київського головного народного училища, діти дворян і купців та двоє міщан, ставали учнями першого класу гімназії. Учні двох других класів переходили до повітового, а діти першого класу — до парафіяльного училища. Учителів Київського головного народного училища розподілили в подібний спосіб: Максим Берлінський, Холщевніков, Шульговський і Орловський стали вчителями гімназії, Козачинський і Стефанович — повітового училища⁷⁴. До гімназії було передано й бібліотеку училища⁷⁵.

Зважаючи на рельєф Києва та його 20-ти тисячне населення, Яків Мишковський наполіг на потребі заснувати коштом магістрату двох парафіяльних шкіл: на Подолі й на Печерську, з окремим навчанням для хлопчиків і дівчат⁷⁶.

* * *

Підсумовуючи, треба констатувати, що Київське головне народне училище було частиною стратегії Російської імперії, яка передбачала забезпечення політичної лояльності підданих за допомоги русифікації освітніх практик на місцях та використання освіти в ході формування підприємливого міського населення. Цей виток експансії спирався на засади західного Просвітництва з врахуванням австрійського та почасти річпосполитського досвіду. Імперія вдало використала локальну специфіку Києва, зокрема його міське самоврядування за магдебурзьким правом. Усвідомлюючи значення освіти для утвердження Російської імперії в краї, російські чиновники запроваджували російськомовне навчання попри етнічний склад місцевої людності — українців і поляків, хоч кошти на утримання училища надходили з річпосполитської Едукаційної комісії (Komisja Edukacji Narodowej) та міського бюджету Києва. Заснування головного народного училища було підтримане киянами, що вказувало на розуміння ними соціальної значущості знання. Згідно з давньою традицією магде-

⁷⁴ *Столетие Киевской первой гимназии*, II: 50, 55; ЦДІАК України, ф. 2162, оп. 1, спр. 166, арк. 24, 26.

⁷⁵ Іконников, *Київ в 1654–1855 гг.*, 71.

⁷⁶ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 314, 1809 р., спр. 3, арк. 72.

бурзького самоврядування, городяни придбали власним коштом приміщення для училища й подбали про те, щоб дітям було зручно ходити до школи. У забезпеченні його професійними педагогами та в налагодженні навчального процесу вирішальну роль відіграла Києво-Могилянська академія, вихованці якої після додаткової перепідготовки в Петербурзі пов'язали з училищем свою викладацьку діяльність. Упродовж двадцяти років існування училища тут отримало знання близько 2 тисяч дітей, хоч переважна більшість обмежилася початковим рівнем освіти, яку надавали в нижчих класах. Київське головне народне училище не витримало випробування часом і під час освітніх реформ Александра I припинило існування, однак воно послужило базою для відкриття в Києві кількох окремих навчальних закладів — кожен із відповідним об'ємом освіти для різних станів.

Bibliography

- D[omanickij], V[asil'] «K nachal'noj istorii Kievskogo narodnogo uchilishha (1789–1803).» *Kievskaja starina* 10 (1900): 1–10.
- Griffits, Devid. «Vosprijatie otstalosti v XVIII veke: proekty sozdanija tret'ego soslovija v Ekaterininskoj Rossii.» In *Ekaterina II i ee mir: Stat'i raznyh let*, 251–280. Moskva: NLO, 2013.
- Grigor'ev, Vladimir. *Istoricheskij ocherk russkoj shkoly*. Moskva: T-vo tip. A. I. Mamontova, 1900.
- Ikonnikov, Vladimir. *Kiev v 1654–1855 gg.: Istoricheskij ocherk*. Kiev: Tip. Universiteta sv. Vladimira, 1904.
- Komisja Edukacji Narodowej: Konterst historyczno-pedagogiczny*, pod redakcją Katarzyny Dormus, Bożeny Popiołek, Agnieszki Chłosty-Sikorskiej, Ryszarda Ślęczk. Kraków, 2014.
- Lihacheva, Elena. *Materialy dlja istorii zhenskogo obrazovanija v Rossii*. Vol. I: 1086–1796. Sankt-Peterburg: Tip. M. M. Stasjulevicha, 1893.
- Madariaga de, Isabel'. *Rossija v epohu Ekateriny Velikoj*, transl. by N. L. Luzheckaya. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie, 2002.
- Maslijchuk, Volodymyr. «Uchylyshchna reforma u Kyivskomu namisnytsvtvi ta Kyivske holovne narodne uchylyshche (1788–1796 rr.).» *EMINAK* 2 (2017): 26–31.
- Maslijchuk, Volodymyr. *Zdobutky ta iluzii. Osvitni initsiatyvy na Livoberezhnii ta Slobidskii Ukraini druhoi polovyny XVIII — pochatku XIX st.* Kharkiv: Kharkivska derzhavna akademiia kultury, 2018.

- Rozhdestvenskij, Sergej. *Očerki po istorii sistem narodnogo prosveshcheniya v Rossii v XVIII–XIX vekah*. Vol. 1. Sankt-Peterburg: Tip. M. A. Aleksandrova, 1912.
- Ryzhkov, N. «Otkrytie v Kieve glavnogo narodnogo uchilishha v 1789 godu.» *Kievskaja starina* 7 (1893): 136–139.
- Sadovskij. «Stoletie Kievskoj pervoj gimnazii kak uchebnogo zavedeniya.» *Kievskaja starina* 11 (1889): 423–429.
- Sbornik materialov dlja istorii prosveshhenija v Rossii*. Vol. 1: *Uchebnye zavedeniya v Zapadnyh gubernijah do uchrezhdenija Vilenskogo uchebnogo okruga 1783–1803*. Sankt-Peterburg: Izdanie Ministerstva narodnogo prosveshhenija, 1893.
- Sbornik materialov dlja istorii prosveshhenija v Rossii*. Vol. III: *Uchebnye zavedeniya v Zapadnyh gubernijah 1805–1807*. Sankt-Peterburg: Izdanie Ministerstva narodnogo prosveshhenija, 1898.
- Scherbyna, Volodymyr. *Novi studii z istorii Kyiva*. Kyiv: Ukr. Akademiia nauk, 1926.
- Stoletie Kievskoj pervoj gimnazii (1809–1811–1911)*. Vol. I: *Imennye spiski i biografii dolzhnostnyh lic i vospitannikov gimnazii*. Kiev: Tip. S. V. Kul'zhenko, 1911.
- Stoletie Kievskoj pervoj gimnazii (1809–1811–1911)*. Vol. II: *Obzor istorii gimnazii*. Kiev: Tip. S. V. Kul'zhenko, 1911.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 533, op. 1, spr. 15.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 533, op. 1, spr. 429.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 533, op. 1, spr. 441.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 533, op. 1, spr. 499.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 707, op. 314, 1803 r., spr. 2.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 707, op. 314, 1803 r., spr. 10.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 707, op. 314, 1803 r., spr. 19.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 707, op. 314, 1809 r., spr. 3.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 707, op. 314, 1810 r., spr. 1.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 707, op. 314, 1811 r., spr. 3.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 707, op. 314, 1816 r., spr. 6.

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 707, op. 315, spr. 6.
Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 707, op. 315, spr. 8.
Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 707, op. 315, spr. 9.
Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 2162, op. 1, spr. 166.
Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv, f. 2162, op. 1, spr. 630.

Abstract

On the History of the First Public School in Kyiv (1789–1809)

The article analyzes the factors of the foundation of the Kyiv Main Public School in 1789 and clarifies the circumstances of its closure in 1809. It traces the attitude of the state administration, local authorities and Kyiv residents to this school, established the numerical and social composition of teachers and students as well. It is noted that it provided primary and secondary education free of charge. It is stated that the Kyiv Main Public School became one of the opportunities for the imperial center to ensure the loyalty of subjects through russified education. The Russian state took into account the great historical significance of Kyiv for the imperial assertion in the region, but disregarded the ethnic origin of the local population — Ukrainians and Poles — introducing a Russian school, despite the fact that it used funds from the Polish Commission of National Education and the Kyiv city budget to maintain the school. Its establishment was supported by the Kyivans, which demonstrated their aspiration for education, their understanding of its social significance. In the best traditions of Magdeburg Law, the townspeople showed initiative and purchased premises for the school with their own funds, so that their children could receive the necessary education. The Kyiv Academy played a decisive role in providing the school with professional teachers and organizing its education, and its graduates associated their teaching and scientific activities with it. Over the twenty years of its existence, about 2000 children received education there. The overwhelming majority of pupils were limited to the basic level of education, which was provided in the primary classes. The Kyiv Main Public School did not stand the test of time and ceased to exist during the educational reforms of Alexander I, however, it served as a basis for opening other separate educational institutions in Kyiv — a gymnasium, district and parish schools — with clearly defined estate-based levels of education.

Keywords: Kyiv Main Public School, education, Kyivans, Kyiv, Russian Empire.

